

ВІДГУК
офіційного опонента

доктора юридичних наук, професора, заслуженого юриста України,
професора кафедри теорії та історії держави і права ВНЗ «Національна
академія управління» КУРИЛЮКА Юрія Богдановича

на дисертацію ЧЕКАН Наталії Володимирівни на тему:
«ЗАПОБІГАННЯ НАСИЛЬНИЦЬКИМ ЗЛОЧИНАМ, ЩО
ВЧИНЯЮТЬСЯ МАРГІНАЛЬНИМИ ГРУПАМИ В УКРАЇНІ»,

поданої на здобуття наукового ступеня доктора філософії
у галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право»

На підставі вивчення дисертації та публікацій Н. В. Чекан, слід зазначити таке.

Ступінь актуальності обраної теми. Сучасний розвиток злочинності визначається низкою ключових тенденцій, що формують її природу: криміналізацією свідомості внаслідок деформації правової культури; розривом традиційних соціальних зв'язків між людьми в контексті масової міграції та соціальної поляризації суспільства; деструктивним сприйняттям реальності внаслідок руйнування традиційної для теперішнього суспільства системи цінностей. Етичний плюралізм ускладнює моральну оцінку злочинних діянь і створює підґрунтя для виправдання злочинної поведінки, що в комплексі з проблемами соціального та соціокультурного характеру стає безпосередньою причиною криміналізації суспільства.

У кримінології вважається доволі усталеною позиція про те, що зовнішні та внутрішні фактори злочинності тісно взаємодіють із особистісними характеристиками особи. Саме тому важливе значення для пізнання причинно-наслідкових зв'язків, які лежать в основі злочинності, і забезпечення відповідних превентивних заходів має вивчення осіб, які вчинили злочини, й умов їх соціалізації у приймаючому суспільстві.

Маргіналізація невідворотно призводить до загострення соціальних та етнокультурних проблем, дестабілізує суспільство. У разі неуспішного пристосування до умов проживання в країні прийому або небажання втратити свої етнічні особливості високим є ризик виключення та маргіналізації цієї категорії населення. Залежно від тимчасової і територіальної конкретики, соціальні корені злочинності можуть набувати різний зміст, проте в більшості випадків вони включають у себе соціальну диференціацію та поляризацію суспільства, проблеми кризи системи цінностей і поведінкових установок, політичну та економічну нестабільність. Саме тому, на справедливу думку дисертантки *«в умовах військово-політичних, соціально-економічних та структурно-функціональних змін й перетворень феноменологія маргінальних груп, маргінальної насильницької поведінки особи, її детермінації, а також характер і зміст кримінологічних напрямів запобігання потребує наукового дослідження»* (С. 17).

В умовах пошуку ефективних механізмів правозастосування та оптимальної моделі забезпечення національної безпеки від внутрішніх і зовнішніх загроз, особливої актуальності набуває дослідження певних засад запобігання насильницькій злочинності.

Вищенаведені положення свідчать про актуальність проведеної авторкою роботи не лише для кримінально-правової науки та кримінології, але і практичної діяльності правоохоронних органів нашої держави. На мою думку, дисертантка успішно впоралася з поставленим завданням.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх достовірність.

Робота, подана Н. В. Чекан для захисту, характеризується системним підходом до предмету дослідження. Структурно дисертація складається із вступу, трьох розділів (по три підрозділи кожен), нерозривно пов'язаних між собою, висновків, списку використаних джерел, додатків. Обрана структура є оптимальною та певним чином відповідає цілям і задачам дослідження, дає

змогу послідовно розглянути усі основні проблеми, визначені автором. Обґрунтованість положень, сформульованих у дисертації, підтверджуються також критичним аналізом наявних літературних джерел загальнотеоретичного, юридичного, методологічного спрямувань з проблем, пов'язаних із запобіганням насильницьким злочинам, що вчиняються маргінальними групами.

Список літератури містить 204 джерела, посилення на які дало змогу більш глибоко розглянути досліджувану проблематику. Емпірична база дослідження також ґрунтується на статистичних результатах діяльності й аналітичні узагальнення МВС, Нацполіції, Офісу Генерального прокурора та ДСА, а, перш за все, на результатах опитування 465 респондентів – поліцейських та аналізі 350 кримінальних проваджень за ст.ст. 115, 121, 126-1, 186, 187, 257 КК України.

Високий ступінь вірогідності й наукової обґрунтованості результатів виконаного дослідження забезпечено використанням відповідних наукових методів. Цінність творчого пошуку дисертанта полягає, зокрема, у тому, що дисертаційна робота виконана на підставі аналізу наукових праць фахівців у галузі кримінального права, кримінології, загальної теорії та історії держави і права, міжнародного права, адміністративного права та оперативно-розшукової діяльності, а також напрацювань у досліджуваній сфері в зарубіжних країнах і в Україні.

Об'єкт і предмет дослідження визначені дисертанткою досить чітко, результати дослідження в цілому характеризуються новизною. Для досягнення поставленої мети Н.В. Чекан провела ретроспективний аналіз різних етапів розвитку наукових поглядів проблем маргіналізації населення в Україні, систематизувала наукові підходи до розуміння маргінальності, окреслила її структуру та основні ознаки, розкрила стан, тенденції та детермінанти насильницьких злочинів маргінальних груп, а також охарактеризувала особу

маргінала, який вчиняє насильницькі злочини, та запропонувала авторські заходи щодо запобігання злочинам цієї категорії.

Результати проведеного авторкою наукового дослідження загалом дали змогу здобувачці вирішити окреслену проблему, яка в цілому полягає у формуванні кримінологічних засад запобігання насильницьким злочинам, що вчиняються маргінальними групами, з визначенням шляхів розв'язання низки фундаментальних і прикладних проблем в діяльності органів поліції та громадськості.

Усе вищенаведене свідчить про високий рівень обізнаності дисертантки у питаннях, які стосуються досліджуваної проблеми, та забезпечує належний рівень обґрунтованості зроблених висновків.

Наукова новизна положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, повнота їх викладу в опублікованих працях.

Дисертація за характером і змістом досліджених авторкою питань, без будь-яких сумнівів, є комплексною і системною науково-дослідною працею, що присвячена проблемі запобігання насильницьким злочинам, учинених маргінальними групами, в сучасній Україні. На підставі проведеного дослідження авторкою сформульовано низку положень, висновків і пропозицій, нових у концептуальному плані та важливих для правозастосовної діяльності.

Дисертанткою, зокрема, вперше науково обґрунтовано та запропоновано власний проєкт Національної програми запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняються маргінальними групами на 2025–2030 рр., обґрунтовано багатфункціональний підхід до визначення маргінальної насильницької поведінки, а також розроблено алгоритм індивідуально-профілактичного впливу на особу маргінала з метою виправлення і перевиховання, зміни криміногенно-маргінальної орієнтації та запобігання вчиненню насильницьких злочинів.

Теоретично важливими є удосконалення авторкою підходів щодо визначення детермінант, що не тільки поглиблюють процеси маргіналізації та істотно впливають на зростання маргінальної злочинності, а й обумовлюють інтенсифікацію самодеструкції особи, обумовленої у тому ж числі й віктимологічними факторами (самозахист).

Спираючись на низку наукових положень і практику правозастосування, здобувачка удосконалила підходи щодо розуміння складу маргінальної поведінки (об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт та суб'єктивна сторона) як інформаційнопізнавальної у процесі взаємодії правомірності й протиправності, а також інструментарій кримінологічного моніторингу.

Зрештою дисертанткою сформульовано авторські пропозиції щодо удосконалення методик запобігання насильницьким злочинам, що вчиняються маргінальними групами, (в умовах впливу фонових явищ і воєнних дій) шляхом створення єдиної систематизованої інформаційної бази маргінальних прошарків населення й активізації оперативно-розшукової діяльності з маргінальними особами з метою отримання інформації про злочини, які готуються та про осіб, що їх планують, усунення причин та умов, застосування заходів впливу.

Усі зазначені положення дисертаційного дослідження містять елементи новизни, достатньо повно розкриті у дисертації та опублікованих автором науково-дослідних роботах, які, без сумніву, є певним внеском у вітчизняну юридичну науку.

Наукова активність дисертантки проявилась у публікації 8-ми праць у різних наукових виданнях. Основні положення та висновки дослідження викладено автором у трьох статтях, опублікованих в наукових фахових виданнях України з галузі науки, з якої підготовлено дисертацію, одній публікації в зарубіжному фаховому виданні (Республіка Польща), а також у чотирьох матеріалах апробаційного характеру, що оприлюднені на відповідних науково-практичних конференціях і круглих столах.

Водночас, як і в будь-якій іншій праці такого характеру, окремі *положення дисертації є дискусійними та викликають певні зауваження, що потребують додаткової аргументації.*

1. Репрезентативність будь-якого дослідження багато в чому залежить від правильності обрання відповідних методологічних інструментів, здатних призвести до отримання нового наукового знання. Тому вельми важливим є той дослідницький інструментарій, що створює методологічні засади наукового пошуку. В роботі не завжди дотримується цей важливий принцип. Отже, висловлю зауваження стосовно методологічного блоку дослідницького процесу.

Так, при викладенні методології дослідження автором згадуються загальнонаукові та спеціальні методи (*діалектичний, історико-правовий, системно-структурний, формально-логічний, моделювання, соціологічний, статистичний*).

Перш за все, на жаль, авторкою не згадується про використання такого методу, як *терменевтичний*, застосування якого дає змогу з'ясувати зміст і сутність не тільки певних понять (дефініцій), особливо базових для цього дослідження – «злочинність», «маргіналізація» і т.п., але і правових текстів та нормативно-правових актів щодо досліджуваних правовідносин.

По-друге, у роботі некоректно використаний діалектичний метод. Принаймні не варто «витрачати» його потенціал як всезагального інструменту на встановлення лише: «для аналізу взаємозв'язку різних сторін маргіналізму та суперечностей, притаманних цьому явищу, а також при вивченні маргінальних трансформацій в соціальній структурі українського суспільства на сучасному етапі його розвитку» (С. 19).

2. У вступній частині авторка зазначає, що «Метою дослідження є теоретичне узагальнення та розв'язання комплексної науково-прикладної задачі запобігання насильницьким злочинам ...» (С. 18).

Хоча наведені дисертанткою положення в цілому вірно окреслюють спрямованість її наукового пошуку, однак вживання словосполучення *«теоретичне узагальнення»* як формулювання мети, означає не саму мету, а певний процес, підхід чи метод досягнення відповідного результату.

3. У своєму дослідженні Н. В. Чекан пропонує авторське визначення поняття *«маргінальна насильницька злочинність»*, під якою загалом розуміється сукупність насильницьких злочинів, що вчиняються особами, які ведуть маргінальний спосіб життя (С. 3, 21, 66). На мою думку, це поняття не позбавлене певних вад і має деякі суперечності.

По-перше, надаючи це поняття дисертантка розкриває його через ті ж самі слова як *«маргінальність»* і *«насильство»*, що демонструє просту тавтологію – коли щось визначається або доводиться тим же самим. Це дає підстави констатувати, що у наведеному понятті відмічається крайній випадок логічної помилки, відповідно до якої визначення (дефініція) не повинно включати у себе так званого «кола». Простіше кажучи, з поданого поняття випливає, що *«маргінальна злочинність»* вчиняється *«маргіналами»*, а *«насильницька злочинність»* – це *«насильницькі злочини»*. Це надто спрощений підхід та авторці слід було б розкрити значення цих слів, що дало б змогу краще розкрити сутність досліджуваних правовідносин.

По-друге, розкриваючи поняття маргінальної насильницької злочинності Н. В. Чекан говорить лише про злочини, які вчиняють маргінали, але нажали не говорить про насильницькі злочини, що вчиняються щодо самих осіб, які ведуть маргінальний спосіб життя. Адже мова ведеться не про *«насильницьку злочинність маргіналів»*, а про *«маргінальну насильницьку злочинність»*, що за своєю суттю неминуче тягне за собою необхідність розгляду обох сторін цього виду протиправної діяльності. Більш того, на сторінках дисертаційного дослідження Н. В. Чекан стверджує про те, що маргінальні групи *«крім підвищеної криміногенності, містять у собі також підвищену віктимність»* (С. 112).

По-третє, авторка використовує у запропонованому понятті також термін «злочин» (між іншим авторка доволі часто оперує в роботі цим терміном). Це потребує перегляду, оскільки Кримінальний кодекс України вже оперує таким родовим поняттям, як кримінальне правопорушення (відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень», що набрав чинності з 1 липня 2020 р.).

По-четверте, вважаю дещо перебільшеним розуміння автором словосполучення «маргінальний спосіб життя» суто в негативному «забарвленні», адже маргіналами можуть бути й успішні люди, які не належать до конкретних соціальних груп, а такі особи, про які говорить і сама дисертантка, як мігранти або діти, самі по собі не є маргінальними проявами. Дисертантка також справедливо стверджує на тому, що «не все девіантне є маргінальним» (С. 60), а тому (за законом логіки) і не все маргінальне є девіантним.

4. У дисертації мають місце стилістичні та орфографічні неточності й опечатки, які, подекуди, відіграють доволі суттєве значення. Зокрема, у формулюванні самої теми дисертаційного дослідження допущено пунктуаційну помилку (відсутня кома), що певним чином впливає на праворозуміння та сумнівне сприйняття: (?) чи насильницькі злочини вчиняються в Україні, (?) чи маргінальні групи суто українські, (?) чи запобігати насильницьким злочинам треба суто в Україні.

Однак, зазначені вище зауваження носять рекомендаційний та дискусійний характер і не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації, а також можуть бути враховані її авторкою в майбутніх наукових дослідженнях.

На підставі вищенаведеного вважаю, що дисертація **ЧЕКАН Наталії Володимирівни** на тему: «Запобігання насильницьким злочинам, що вчиняються маргінальними групами в Україні»:

– за своїм змістом відповідає галузі знань 08 «Право» спеціальності 081 «Право»;

– є завершеною, самостійною кваліфікованою науковою працею, що містить науково обґрунтовані результати проведених автором досліджень, які в сукупності розв'язують конкретне наукове завдання, що має суттєве значення для юридичної науки, кримінології зокрема;

– відповідає вимогам, визначеним Порядком присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженим постановою Кабміну від 12.01.2022 № 44 (із змінами), а також наказу МОН від 12.01.2017 № 40 щодо оформлення дисертації;

– дисертант – Чекан Наталія Володимирівна, заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за обраною спеціальністю.

Офіційний опонент –

Професор кафедри теорії та історії держави і права
ВНЗ «Національна академія управління»

доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України

Юрій КУРИЛЮК

